

УДК 316.614.034-053.9(4).

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ТРЕТЬОГО ПОКОЛІННЯ

Ольга Бакай

аспірантка кафедри соціальної роботи,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна
ORCID0000-0002-3275-0194
ollinovicova2017@gmail.com

Анотація. У статті проаналізовано декілька різних систем соціалізації людей похилого віку, розглянуто програми окремих країн ЄС, як на державному, так і на приватному рівнях. Авторкою висвітлено специфіку соціальної роботи в цьому напрямку в ряді європейських країн, зокрема Латвії, Франції, Швеції та інших. Аналіз теорії і практики соціалізації людей третього покоління в Європі дозволяє визначити та імплементувати в українську практику досвід і нові напрями в цій роботі, оскільки країни ЄС засвідчують високі показники економічного зростання і соціального забезпечення населення похилого віку. Авторка наголошує на актуальності вивчення та запровадження досвіду європейських країн і у межах статті детально зупиняється на практично-діяльнісному компоненті цієї роботи.

Ключові слова: соціалізація; вторинна соціалізація; євроінтеграція.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Соціалізація є важливим елементом розвитку людей. Це процес входження індивіда в суспільство. Вона є невід'ємною частиною життя як дітей, так і людей зрілого віку. Проблема соціалізації літніх людей в Україні з кожним роком набуває все більшої актуальності, але в європейських країнах ця тенденція визначається дуже давно.

За переконанням дослідників мережа соціальних служб в Україні не розвинена, працюють вони недостатньо ефективно, виконують свої функції не у повній мірі, не забезпечені матеріально-технічною базою й фінансуванням, їм бракує соціальних працівників, відсутні «вуличні працівники», ставлення до груп населення, які є потенційними клієнтами таких служб, не толерантне – як до «об'єктів», а не як до особистості (Гаєць, 2011). В роботі соціальні служби орієнтуються не на якість та індивідуальний підхід, а на кількість і охоплення. На противагу в європейських країнах соціальні служби мають належне фінансування, що сприяє розвитку широкої мережі закладів (державних і приватних), спроможних надавати послуги на високому рівні.

Порівняно з пострадянськими країнами суспільство тут толерантніше ставиться до маргіналізованих груп населення. Українські соціальні служби вирізняються низьким рівнем розвитку мережі закладів, вузьким переліком і недостатньою ефективністю послуг, які надаються; через відсутність

законодавчих, адміністративних й інших стимулів для створення недержавних соціальних служб домінують державні соцслужби.

Українська система закладів для осіб похилого віку має такі особливості:

- за нерозвиненості мережі закладів соціального захисту та медичного обслуговування людей похилого віку мало приватних закладів;
- відсутні дієві державні програми та інші заходи, спрямовані на забезпечення активного способу життя людей похилого віку;
- система санаторно-курортного лікування та медичного обслуговування не відповідає наявним потребам людей похилого віку;
- фінансове забезпечення державних програм, закладів соціального захисту та медичного обслуговування людей похилого віку недостатнє;
- не визначено стандарти роботи закладів для осіб похилого віку;
- у роботі мережі закладів зберігаються радянські підходи.

Спираючись на результати досліджень та статистичні дані щодо реалізації системи соціалізації літніх людей, можна зробити висновок про її недосконалість на сьогоднішній день. З метою подолання труднощів соціалізації людей третього покоління в Україні та вдосконалення системи вторинної соціалізації ми звернули увагу на досвід і напрацювання європейських країн. Досліджуючи практику Європи, будемо шукати шляхи вирішення цього питання і для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний базис нашого дослідження будуть становити праці вітчизняних і зарубіжних науковців різних часів, присвячені вивченню впливу середовища на процес соціалізації людини. Це дослідження Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Г. Гоббс, Н. Голованової, Дж. Дьюї, І. Зверєва, А. Капської, Дж. Локка, А. Мудрик, М. Новікова, Т. Парсонса, І. Рогальської.

Вплив соціального середовища на становлення особистості становить суть проблеми соціалізації. Серед представників західної класичної соціології у першу чергу слід вказати на праці М. Вебера, Ф. Гіддінгса, Е. Дюркгейма. Сучасні дослідження представляють П. Бергер, П. Бурдьє, Т. Лукман, Дж. Мід, Е. Еріксон та інші, які висвітлювали ті чи інші закономірності соціалізації як механізму включення людини у життєдіяльність суспільства.

Соціально-філософський напрям у вивченні соціалізаційної проблематики представлений у психолого-педагогічній літературі працями Б. Ананьєва, С. Батеніна, В. Москаленко, П. Паригіна, О. Пенькова, А. Харчева; соціально-педагогічний напрям – у дослідженнях соціалізації В. Альперовича, О. Безпалько, Б. Бім-Бада, В. Бочарова, Ю. Василькова, Б. Вульфова, О. Газмана, А. Капської, Н. Лавриченко, А. Мудрика, Л. Новикова, В. Петрищева, С. Савченко, С. Харченко, Є. Холостової. Соціально-психологічний напрям

представлений такими науковцями, як Г. Андрєєва, Н. Андрєєнкова, С. Белічева, Я. Коломінський, І. Кон, О. Краснова, О. Леонтєв, О. Лідере, М. Лукашевич, Р. Немов, А. Петровський.

Наприкінці ХХ століття з'явився ряд досліджень, присвячених проблемам періодизації та характеристиці похилого віку, в яких зазначається, що людьми похилого віку, зазвичай, називають тих, хто досяг пенсійного віку. Ці дослідження базуються на соціальній ситуації розвитку, діяльності, що ведуть люди похилого віку та особистісних характеристиках.

В науковій літературі все більше місце займає думка науковців, що старіння не може розглядатися як проста інволюція, згасання, скоріше за все, це процес становлення людини, що продовжується і включає велику кількість компенсаторних механізмів.

Узагальнюючи різні підходи до дослідження процесів соціалізації людей третього покоління, можна зробити висновок, що сучасні дослідження в цьому напрямку представляють як комплекс традиційних методів, так і новаторських, що відрізняються наявністю різних точок зору дискусійного характеру, різноманітністю термінів.

Розглядаючи головні тенденції розвитку інститутів соціалізації в Україні та країнах ЄС, успішний досвід європейської спільноти щодо виховання, освіти та становлення своїх громадян, В. Геєць звертає увагу на те, що євроінтеграція насамперед має відбуватися не стільки в економічній і політичній сферах, скільки в соціальній, оскільки повага і безперечне визнання традицій, норм і правил кожної країни є основою сучасної демократії (Геєць, 2011). Дослідник підкреслює, що унаслідок недорозвиненості демократії реальна соціалізація в Україні архаїзована, недемократичного характеру. Особистість проходить шлях соціалізації за зразком системи соціалізму. В умовах, коли політична еліта завжди права і боротися з нею неможливо, особистість нівелюється, спостерігається низький рівень активності, самосвідомості, критичності. Багато процесів соціалізації перебувають у сфері тіньових відносин, характеризуються парадоксальністю.

Важливо підкреслити те, що європейська система передбачає розбудову структур громадянського суспільства, базується на засадах Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Конвенції про захист прав і основних свобод людини, Європейської соціальної хартії та ряду інших міжнародних документів. У жовтні 2007 р. Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив Рекомендацію державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec(2007)14, де визначено основні засади та стандарти, на яких мають базуватися національні закони про діяльність

організацій громадянського суспільства країн – членів Ради Європи.

Ці документи дали можливість європейській спільноті підходити до позитивного старіння як до найбільш адекватної стратегії по відношенні до громадян похилого віку і розуміти активне старіння як процес оптимізації можливостей для соціального добробуту, високого життєвого рівня людей похилого віку.

Формулювання цілей статті (постановка завдань). Отже, метою статті є дослідження системи соціалізації літніх людей в окремих європейських країнах.

Результати дослідження. Зазначена проблема з'явилася в руслі негативних уявлень про людей третього покоління. Це, за переконанням дослідників, вплинуло як на політику й ідеологію, так і на особистісні цінності, досвід людей, самовідчуття людей похилого віку (Геєць, 2011). Стереотипи, пов'язані зі старінням, виступають своєрідною матрицею стосунків. Цей механізм самоідентифікації та ідентифікації обмежую, в першу чергу, особисто представників третього покоління, примушуючи їх відповідати негативним образам, викликаючи зміни в самооцінці, формуванні занижених очікувань.

Соціалізація в Європі охоплює всі аспекти життєдіяльності літніх людей, не лише пов'язані з доглядом та медичним обслуговуванням. Активно вирішуються питання набуття нових зв'язків, спілкування, уникнення самотності, продовження (за потреби) роботи. Державний та окремі муніципальні бюджети відіграють важливу роль у фінансовій підтримці пенсіонерів та осіб з інвалідністю, постійно розробляються програми, спрямовані на покращення становища незахищених верств суспільства. Проблема соціального відчуження не була належним чином вирішена, але це визнається, і докладаються значні політичні та фінансові зусилля, щоб змінити цю ситуацію, яка, окрім морально-етичних міркувань, стримується збільшенням кількості людей похилого віку, які працюють.

Для представників третього покоління актуальним є не тільки підтримка фізичної активності, але й стан психологічного здоров'я, що пов'язано з процесом адаптації до нових соціальних ролей, усвідомленням своїх нових можливостей у соціумі, формуванням системи «пізнього» цілепокладання. Однією з найважливіших проблем для людей похилого віку є підтримка та збереження своєї соціальної мережі, яка відіграє в житті кожної людини значну роль, оскільки вже після 60 років поступово приходить усвідомлення соціального відчуження від наступних поколінь.

У країнах ЄС заклади догляду за людьми похилого віку мають такі характеристики:

- дуже високий рівень підтримки людей пенсійного віку, розвинена мережа приватних закладів;

- для власників приватних пансіонатів утримання таких приміщень вигідна справа, тому що проживання там платне. Хоча рівень оплати послуг доволі високий, пенсіонери самі оплачують пансіонат (середня пенсія в Німеччині, Бельгії, Франції, Чехії, Латвії та країнах Скандинавії зазвичай достатня для покриття вартості послуг);

- для людей, пенсії яких не вистачає на проживання у пансіонатах, додаткові витрати покриває державний бюджет (у Бельгії, Німеччині, Чехії);

- розвинена інфраструктура для дозвілля пенсіонерів, різноманітні центри та клуби, де люди похилого віку можуть спілкуватися, займатися спортом, улюбленим хобі чи навіть суспільно корисною діяльністю (наприклад, у Чехії – допомагати поліції охороняти правопорядок);

- волонтерство дуже поширене для людей старшого віку і хворих. Їх безкоштовно обслуговують студенти, школярі та населення. Концепція діяльності волонтера – «допомогти кожній людині - допомогти собі» (або ж «запропонувати вудку, а не рибку») (Геєць, 2011).

Рада міністрів ЄС виділила 600 млн. євро на проєкт зі створення технологій для незалежного та комфортного проживання людей похилого віку (безпека дому, інтерфейси для людей із вадами слуху та зору, технологія MobilAlarm для визначення місця розташування в надзвичайних ситуаціях, система дистанційного керування домогосподарством I2HOME System).

Соціальні служби в Європі мають достатньо коштів, тому це допомагає розвивати широку мережу установ (державних та приватних), здатних виконувати свої функції на високому рівні.

Одним з напрямків соціалізації в Європі вважається безперервна освіта. Поняття «освіта дорослих» (adult education) визначається, як навчання протягом життя, яке чергується з роботою, і в подальшому сприяє людям похилого віку залишатися в соціальному середовищі якомога довше. Європейська Комісія об'єднала різні освітні й навчальні ініціативи в єдину Програму навчання протягом життя (Lifelong Learning Programme). Рада Європи затвердила навчання протягом життя, як один з основних компонентів європейської соціальної моделі. Тут йде мова не лише про сферу освіти, а й про всебічний розвиток.

Щодо розвитку літніх людей, то різноманітні проєкти від Erasmus+ допомагають підвищити їхню самооцінку, сприяти соціалізації та зрозуміти важливість активного життя, підвищують рівень медіа-грамотності, роботи в Інтернеті та запобігання впливу фейкових новин.

Національна служба охорони здоров'я (NHS) є національною системою охорони здоров'я, яка фінансується державою. Національна служба охорони здоров'я оплачує деякий довгостроковий догляд за людьми похилого віку, як-от послуги кваліфікованої медсестри, але в останні роки ставки відшкодування державою були суттєво знижені, часто змушуючи людей залишок оплачувати із власної кишені.

В Італії також існує універсальна система охорони здоров'я, але одна з речей, яку вона не охоплює, це довгостроковий догляд за людьми похилого віку. Як наслідок, відповідальність за турботу про людей похилого віку найчастіше лягає на членів родини. Якщо сім'я не може або не хоче піклуватися про них, літніх людей відправляють у лікарню невідкладної допомоги.

Концепція CCRC для людей похилого віку приймається в багатьох європейських країнах, таких як Німеччина та Нідерланди. Це приватна платна модель житла, яку вони називають «житлом з додатковим доглядом». Щоб дозволити людям похилого віку зберігати рівень незалежності якомога довше, держава пропонує мешканцям безперервний догляд, що базується на потребах людей похилого віку — від бунгало для самостійного проживання до квартир для проживання з підтримкою. Багато, але не всі спільноти з додатковим доглядом пропонують зручності, подібні до CCRC, наприклад послуги пральні, власну перукарню, гостьові люкси та громадські їдальні (Breeding, 2018).

На державному рівні працює Міністерство соціального забезпечення (Німеччина), яке відповідає за обслуговування соціальних потреб населення, контролює виплати. Воно здійснює допомогу різним категоріям населення, зокрема людям похилого віку. Комплексна система страхування на випадок хвороби, пенсійного страхування, страхування від нещасних випадків і догляду за хворим, страхування на випадок безробіття захищає від фінансових наслідків життєвих проблем. Водночас ця соціальна система в Німеччині включає такі виплати, які також передбачені бюджетом: допомогу на дітей, податкові пільги або прожитковий мінімум для пенсіонерів та інвалідів. Пенсійне страхування в Німеччині дуже цікаве. Відповідно до Соціального кодексу, особи можуть бути включені до системи обов'язкового накопичувального страхування або брати участь в інших системах і отримувати повну пенсію, бути звільненими від обов'язкового накопичувального страхування та брати участь у системі страхування професійної групи.

У Швеції на роботі до молоді прикріплюються літні «ментори» для спілкування про життєві цінності й професійного контролю. Також ця країна практикує відвідування листоноші людей похилого віку на вимогу комітету соціальної допомоги муніципалітету. Вони можуть мати регулярний характер,

якщо листоноші буде доручена турбота про пенсіонера, і здійснюватися, на разовій основі (також на вимогу зазначеного комітету), наприклад, для заповнення різних анкет, форм й т.п. У Латвії для літніх створюються бізнес-інкубатори (Геєць, 2011).

У Франції організовує соціальну роботу Міністерство соціальних справ і національної солідарності. Воно надає допомогу різним верствам населення, зокрема й людям похилого віку.

Також в країнах ЄС є можливість оформити так званій Соціальний контракт. «Соціальний контракт» — це техніка надання соціальної допомоги, яка активно використовується в країнах, переважно в договірних відносинах з непрацездатними громадянами, людьми похилого віку щодо спільного зобов'язання вивести сім'ї з малозабезпеченості або бідності. Кожен учасник бере на себе відповідальність - зробити щось для подолання кризової ситуації. При цьому поступово гарантується незалежність цієї вразливої категорії людей (і їхніх сімей, якщо такі є) (Кубіцький, 2015).

Австрія та Словенія поділяють міцну традицію сімейних цінностей, які наголошують на сім'ї, як на головному опікуні людей похилого віку. В обох країнах особи, які здійснюють догляд, живуть у відносній близькості до родичів, які перебувають на утриманні, через загальну низьку житлову мобільність населення, у більшості регіонів у кожній країні, мають однакову частку (25–30%) людей похилого віку, які живуть самі.

Австрія була визнана, як приклад підтримуваної сімейності, де сім'я зберігає роль основного опікуна, підтримувана універсальною грошовою допомогою (Pflegegeld), що надається особам похилого віку на утриманні, яка зазвичай використовується для компенсації неофіційної допомоги. Крім того, неофіційні опікуни мають право на залежну від доходу відпустку по догляду тривалістю до 3 місяців і на медичне та пенсійне страхування, якщо їм потрібно скоротити свій робочий час для надання допомоги (Rodrigues, 2022).

Таким чином, закордонні дослідження стосовно соціалізації людей похилого віку спростовують думку про загальне скорочення духовної продуктивності людей похилого віку, деградацію їх особистості, зниження здатності до адаптації.

В цілому, проаналізовані нами системи соціалізації представників «третього покоління» визначаються соціально економічними умовами життя в цих країнах, побутом, умовами праці, суспільним життям, культурою. Рівень життя визначається ступенем задоволення матеріальними та культурними потребами людей похилого віку й характеризується кількісними показниками рівня задоволення промисловими та непромисловими товарами, умовами життя.

Це соціальна категорія, що свідчить про задоволення матеріальними й культурними потребами. Ці системи майже повністю відповідають позитивній класифікації науковцями типів людей похилого віку:

1. Активна, творча старість, коли людина виходить на пенсію, і закінчивши професійну діяльність, продовжує брати участь в громадському житті, вихованні молоді;

2. Старість з нормальною соціальною та психологічною пристосованістю, коли людина похилого віку спрямована на продовження власного життя, розваги, самоосвіту;

3. Люди похилого віку знаходять себе в хатніх клопотах, вихованні онуків;

4. Люди похилого віку турбуються про здоров'я, що приносить їм моральне задоволення та заповнення життя. Це стимулює різноманітні види активності.

Висновки. Це дослідження мало на меті проаналізувати різноманітні системи соціальної підтримки літніх людей в країнах Європейського Союзу. Було розглянуто державні та приватні системи соціалізації людей третього покоління. Здійснений аналіз наукової літератури дозволив нам ознайомитись з основними чинниками соціалізації в різних країнах. Звичайно, ні одна з проаналізованих систем не може вважатися ідеальною та охоплювати усі аспекти соціалізації людей похилого віку, враховувати усі її особливості. Це ще раз говорить, про важливість проблеми, складність досліджуваного явища, різноманітність його проявів. Але вони дають певний зразок для наслідування в українському суспільстві, необхідність розуміння старіння як закономірного процесу, який суттєво впливає на розвиток суспільства та свідчить про рівень його розвитку.

Однак, наше дослідження не вичерпує сутності проблеми, оскільки розглянуте питання є дуже складним і багатограним, і залишає простір для думок в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Геєць, В. М. (2011). Інститути соціалізації в Україні та країнах ЄС: тенденції розвитку та ключові відмінності. *Український соціум*, 2, 7–34.
2. Геєць, В. М. (2011). Інститути соціалізації в Україні та країнах ЄС: тенденції розвитку та ключові відмінності. *Український соціум*, 3, 7–34.
3. Кубіцький, С. О. (2015). Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах: Навч. посіб. (3-тє вид. доп. і перероб.). Київ: Міленіум.
4. Поліщук, В. А. (2011). Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти. (Н.Г. Ничкало, Ред.). Тернопіль: ТНПУ.
5. Making a European area of lifelong learning a reality. <http://ec.europa.eu/education/>
6. Meraz Lewis, Ramona, B. (2011). The lived worlds and life experiences of residents in

university linked retirement communities: A qualitative approach. Master's Theses and Doctoral Dissertations. 421 <http://commons.emich.edu/theses/421>

7. Ricardo Rodrigues, Stefania Ilinca, Maša Filipovič Hrast, Andrej Srakar and Valentina Hlebec. (2022). Care Task Division in Familialistic Care Regimes: A Comparative Analysis of Gender and Socio-Economic Inequalities in Austria and Slovenia. *Sustainability*, 14(15), 9423. [:https://doi.org/10.3390/su14159423](https://doi.org/10.3390/su14159423)

THE EUROPEAN EXPERIENCE OF THE SOCIALIZATION OF PEOPLE OF THE THIRD GENERATION

Olga Bakay

graduate student of the Department of Social Work,
Donbas State Pedagogical University
Sloviansk, Donetsk region, Ukraine
ORCID0000-0002-3275-0194
ollinovicova2017@gmail.com

Abstract. The problem is that, according to the researchers, the network of social services in Ukraine is not developed, they do not work efficiently enough, they do not perform their functions to the full extent, they are not provided with the material and technical base and funding, they lack social workers, there are no “street workers”, the attitude towards population groups who are potential clients of such services is not tolerant.

In our research, we relied on the works of domestic and foreign scientists of different times, dedicated to the study of the influence of the environment on the process of human socialization. This is a study by T. Alekseenko, O. Bezpalko, G. Hobbs, N. Golovanova, J. Dewey, I. Zverev, A. Kapska, J. Locke, A. Mudryk, M. Novikov, T. Parsons, I. Rogalska.

The subject of our research is the process of secondary socialization in European countries. The topic of the article is the European experience of socialization of people of the third generation. The purpose of the article is to study the system of socialization of the elderly in certain European countries.

Socialization in Europe covers all aspects of the life of older people, not only related to care and medical care. The issues of acquiring new connections, communication, avoiding loneliness, continuing (if necessary) work are actively being resolved. State and separate municipal budgets play an important role in the financial support of pensioners and persons with disabilities, programs are constantly being developed aimed at improving the situation of vulnerable sections of society.

Our study aimed to analyze various systems of social support for the elderly in the countries of the European Union. The analysis of scientific literature allowed us to familiarize ourselves with the main factors of socialization in different countries.

Key words: socialization; secondary socialization; European integration.

REFERENCES.

1. Heiets, V. M. (2011). Instytuty sotsializatsii v Ukraini ta krainakh YeS: tendentsii rozvytku ta kliuchovi vidminnosti. *Ukrainskyi sotsium*. 2, 7-34.
2. Heiets, V. M. (2011). Instytuty sotsializatsii v Ukraini ta krainakh YeS: tendentsii rozvytku ta kliuchovi vidminnosti. *Ukrainskyi sotsium*. 3. 7-34.
3. Kubitskyi, S. O. (2015). Tekhnolohii sotsialno-pedahohichnoi roboty v zarubizhnykh krainakh: Navch.posib. (3-te vyd. dop. i pererob.). Kyiv: Milenium.
4. Polishchuk, V. A. (2011). Teoriia i metodyka profesiinoi pidhotovky sotsialnykh pedahohiv v umovakh neperervnoi osvity. (N.H. Nychkalo, Red.). Ternopil: TNPU.

5. Making a European area of lifelong learning a reality. <http://ec.europa.eu/education/>
6. Meraz Lewis, Ramona B. (2011). The lived worlds and life experiences of residents in university linked retirement communities: A qualitative approach. Master's Theses and Doctoral Dissertations. 421 <http://commons.emich.edu/theses/421>
7. Ricardo Rodrigues, Stefania Ilinca, Maša Filipovič Hrast , Andrej Srakar and Valentina Hlebec. (2022). Care Task Division in Familialistic Care Regimes: A Comparative Analysis of Gender and Socio-Economic Inequalities in Austria and Slovenia. Sustainability, 14(15), 9423. <https://doi.org/10.3390/su14159423>

Матеріали надійшли до редакції

01.12.2022 р.